

Josep PERARNAU I ESPELT

EL VOLUM MANUSCRIT LUL·LIÀ
DE LA BIBLIOTECA APOSTÒLICA VATICANA
Ottob. lat. 396

Potser pocs casos es podrien trobar, que amb tanta de claredat demostrassin que la descripció d'un volum manuscrit no es pot limitar a oferir la llista dels textos que hi són transcrits, ans ha de parar esment a la dimensió diacrònica de la seva formació, com el que ara ens ocupa. Espero que al final aquesta afirmació resultarà clara i demostrada.

A fi d'arribar-hi, analitzarem el volum actual de forma sincrònica, en tant que unitat que tenim davant els ulls,¹ i en una segona part esbrinarem les etapes de la seva constitució, etapes que trobarem allargades durant segle i mig.

Comencem, doncs, per la descripció.

Anàlisi de l'Ottob. lat. 396

En el seu estat actual, el volum és enquadernat amb pergamí llis i blanquinós recobrint cartó; al llom hi ha l'escut de Pius IX, durant el pontificat del qual (1846-1878) es devia realitzar l'actual enquadernació, un teixell vermell amb el número del manuscrit en xifres daurades, i una etiqueta posterior, on és repetida la signatura actual, etiqueta que torna en la cara interior de la coberta. Superfície de coberta: 234 x 160 mm.

A simple vista, el cos del volum, de superfície 222 x 150 mm, és constituït de setanta-dos folis, distribuïts en quatre plec. El primer consta d'un full de pergamí i de sis de paper, doblats (ff. 1-14); relligat sense reforç al centre del plec; els fulls de paper tenen la filigrana d'una H de dins la qual sorgeix una creu; sembla ésser la del Briquet núm. 8241, documentada,

1. Hi ha una breu notícia d'aquest volum i del seu contingut dins el llibre de Llorenç PÉREZ I MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma* (Subsidia, 3), Roma, Instituto de Estudios Eclesiásticos 1961, 51-52; i en l'*Elenchus et descriptio codicum*, d'Antoni OLIVER i Michel SENELLART, dins *Raymundi Lulli opera latina*, XVI (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXVIII), XXVI-XXVII. La descripció d'aquestes pàgines segueix la metodologia exposada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, textus, subsidia, 3), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

entre d'altres llocs, a Perpinyà el 1375. El segon plec és format per set fulls de paper doblats (ff. 14-28): la filigrana és una flor de lis, que sembla ésser la del Briquet núm. 6772, documentada a París el 1383. Els altres dos plecs són constituïts, respectivament per un full de pergamí i set de paper (ff. 29-46) i per un full de pergamí i dotze de paper (ff. 47-72); la filigrana dels fulls de paper d'aquests dos darrers plecs és la flor-tulipa, Briquet núm. 6656, també documentada a Perpinyà el 1468; el relligat dels plecs terç i quart és sense reforç.

Hi ha copiats els textos següents:

1a. F. 1r. «Decimo nono superlative in presenti agitur de vita activa per Mariam Martham designata. Que quidem vita precipue consistit in operibus corporalibus misericordie et curis humane necessitatis sui et proximi, sicut et contemplativa in operibus spiritualibus misericordie et curis humane salutis sui et proximi. Consistit etiam in sensibus corporalibus et virtutibus cardinalibus, et precipue in sensu affative potentie, tactive, gustative et odorative. Sicut et contemplativa consistit in sensibus spiritualibus et virtutibus theologalibus. Licet etiam ipsa vita contemplativa inter ceteros sensus corporales consistat in sensu potentie auditive et visive. Ideo vita activa (ad *exp*) in predictis merito dicitur activa et contemplativa contemplativa.

Hec siquidem vita (ai *exp*) activa, quamquam ipsam reducendo ad nonum quod scire oportuit, multa extense de ipsa possent dici et predicari, et contineat sub se multas species, tamen in presenti, cum inter alias species ipsius vite, predicacio obtineat principatum, et vite contemplative sit propinquior et Deo acceptabilior, istud decimum nonum de ipsa predicatione precipue intendit, quod quidem decimum nonum componitur ex libris, voluminibus et operibus contentis explicite in sequenti et prima tabula.

Tabula prima, que est librorum explicitorum

Primo, tractatus quidam *De quatuor sensibus sacre scripture*;

Secundo, *Ars brevis quedam ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam*;

Tertio, opus quoddam, in quo agitur *De fine Christi doctrine et predicationis iuxta processum causarum*;

Quarto, *Ars abbreviata, que est ars predicationis* [al man Magistri Raymundi]

Quinto, (al man) [*Compendiosus tractatus de arte predicandi*].

AUCTORIS IGNOTI, *Scopus et ordo voluminis*

1b. Infra, manu posteriori, saec. XVII:

«Ex codicibus Illmi. et Excellentissimi domini Johannis Angeli, ducis ab Altemps».

«Fratris Philippi de Ribois, De sensibus sacrae Scripturae; et Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam syllogismorum».

1c. F. 1v: *Tabula secunda, que est librorum, quos seorsum habeo, qui coaptari possunt prime tabule.* (deest)

2. F. 2r-v: *Deus, qui te desiderantibus et in te fideliter confidentibus, teipsum manifestas, ad laudem tuam,* Incipit tractatus quidam de .iiij. sensibus sacre scripture

Inc.: Reuerendo in xristo patri, domino Bertrando... *Exp.:* ...honor et gloria in secula seculorum. Amen. Ff. 3r-13v: *Praefatio.* Incipit tractatus de sensibus sacre Scripture. Capitulum primum. Quod in sacra Scriptura preter sensum hystoricum est alius sensus mysticus querendus et tenendus... *Exp.:* ...hec de sensibus sacre Scriture pro nunc dicta breviter sufficiant. Explicit tractatus de sensibus sacre Scripture editus a fratre Philipo Riboti, magistro in sacra pagina, ordinis fratrum beate Marie de monte carmeli.

Felip RIBOT, *De quatuor sensibus Sacrae Scripturae*²

Ed.: PUIG I OLIVER en aquest volum.

3. Ff. 14r-29v. Ad laudem et honorem magestatis diuine, *Incipit ars brevis quedam ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam.*

Inc.: [H]ec est ars brevis et clara ad faciendum... *Exp.:* ...Cuius regnum permanet per infinita secula seculorum. Amen

AUCTORIS IGNOTI, *Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam*

4. Ff. 29v-44r. *Jhesus xristus totius nature humane pastor et pater superdulcissime, ut in mundo nomen tuum sit clarificatum, manifestum, predicatum, cognitum et dilectum, Incipit opus quoddam in quo agitur de fine Christi doctrine et predicationis, iuxta processum causarum.*

Inc.: [I]hesus Christus totius nature humane pastor et pater superdulcissimus, ad hoc inter alia... *Exp.:* ...et ad officium illud vocavit. Et hec predicta de arte predicandi dicta sufficiant. *Explicit ars predicandi.*

Francesc EIXIMENIS, *Ars praedicandi populo*, edició de MARTÍ DE BARCELONA, dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», I, Barcelona 1936, 3-40.

2. En acabar la còpia del tractat de Felip Ribot, una mà que escriu en una lletra gòtica bastarda molt abarrocada, aprofità allò que restava de pàgina i escriví unes línies que semblen una endreça a un auditori determinat, car comencen així: «Isto tam preclaro spectaculo tamque venusto, quinyimo et nimium honorifico...».

5. Ff. 44v-50v. Deus gloriose, qui omnium eorum que sunt, potens es, pro te diligere, agnoscere et memorari, cum tuo fauore benedictionis Incipit hec ars abreuata, que est ars predicacionis. *Inc.*: [C]vm maior ars predicacionis que sic intitulata est... *Exp.*: ...lumen maioricense titulo vocato. Anno incarnationis Jhesu Christi M^o. CCC^o. Xij^o. in mense februarii, ad honorem ipsius, qui est alpha et omega, Deo gratias.

Ramon LLULL, *Ars abbreviata predicacionis*

Ed.: SORIA, DOMÍNGUEZ, SENELLART, *Raymundi Lulli opera latina*, XVIII (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXX), Turnholt, Brepols 1986.

6. Ff. 51r-61r. *Inc.*: [I]n isto libello continentur quatuor capitula, in quorum primo ponuntur... *Exp.*: ...procedendum est iuxta primum modum vel 3m vel. (...)

AUCTORIS IGNOTI, *Compendiosus tractatus de arte praedicandi*. (Opus imperfectum).

7. Ff. 62r-68v. *Deus cum tua virtute et benedictione Incipit liber qui est de ente simpliciter absoluto*. *Inc.*: [E]ns simpliciter absolutum oportet quod habeat... *Exp.*: ...cum propter ipsum simpliciter sint facti. Ad laudem et honorem dei finivit Raymundus istum librum in civitate Vienne dum ibidem erat consilium generale mense marcii, anno millesimo CCC XII incarnationis domini nostri Jhesu Christi. Deo gratias.

Ffinito libro sit laus gloria xristo amen.

Ramon LLULL, *De ente simpliciter absoluto*

Ed.: OLIVER, SENELLART, *Raymundi Lulli opera latina*, XVI (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXVIII), Turnhout, Brepols 1988.

8. F. 69r-v. *Inc.*: Expectable e deuotíssim auditori: conformar-me vull ab les paraules... *Exp.*: ...nos hi sia bona advocada, dient-li humjment e pia aue maria.

Introducció a un sermó sobre la Mare de Déu.

Els ff. 70-72 són en blanc.

Etapas de formació

Entrem en la segona part. Tal com deia en començar, segurament pocs volums permeten de conèixer amb tanta precisió les etapes per les quals, en un procés que durà entorn d'un segle i mig, el nostre arribà a la seva configuració definitiva; i no em fixo ara en l'enquadernació, car aleshores els segles augmentarien, ans només en el cos del volum.

En un primer moment podem afirmar amb seguretat que res no feia pensar en un volum unitari. A mitjan segle XIV, en efecte, el llibre actual es començà de formar pel fet que dos copistes transcriviren damunt paper, d'una banda el tractat de Felip Ribot, amb la corresponent lletra gòtica minúscula dins una caixa d'escriptura de 166 x 88 mm, amb 45 línies a cada pàgina: són els actuals folis 2-13; i de l'altra, independentment de l'anterior, un altre copista, amb lletra d'una certa major volada en els ganxos, dins caixa d'escriptura de 170 x 106 mm, i 39 línies per pàgina, l'*Ars brevis ad faciendum sermones secundum formam sillogisticam*; és el text dels folis 14-29; recordem que la filigrana del paper és diversa en aquests dos quaderns i que el relligat també és diferent, reforçat amb franja de vitel·la el del segon.

Més o menys un segle més tard arribava l'intent unificador i, doncs, la constitució del volum en tant que unitat. Més encara, el nou volum era destinat a ésser el dinovè d'una conjunt que devia tenir les característiques d'una autèntica biblioteca teològica de forta fesomia lulliana. L'autor confessà les seves intencions en la introducció al nostre volum, copiada més amunt. Limitant-nos, de moment a aquest, aquell compilador de la segona meitat del segle XV afegí un full de paper doblat al primer plec (actuals folis 1 i 14), en el qual escriví, cal suposar 'manu propria' la introducció a la que m'he acabat de referir (f. 1r) i el text inicial de la dita *Ars brevis...* (f. 14r-v), text que tallà a mitja pàgina, la 14v, en el moment en què el seu text engalzava amb el de la pàgina i plec següent, el segon (f. 15r). També afegiria a aquests dos primers, els altres dos plecs, en els quals ell mateix o almenys el mateix copista que havia escrit els ff. 1r i 14r-v transcriví els tractats *De fine Christi doctrine...* (ff. 29v-44) d'Eiximenis i *Ars abbreviata, que est ars predicationis* de Llull (ff. 44v-50v); en la còpia d'ambdós textos trobem, igual com en les pàgines abans indicades, un tipus de lletra que ja comença d'ésser humanística tardana, recta, arrodonida, menuda i de traç una mica gruixut; en ambdós, la caixa d'escriptura és de 155 x 103 mm, i les línies són 39 a cada pàgina. Acabada aquesta feina, restaven més de vint folis en blanc.

Aquests foren successivament omplerts en moments diversos per a cada un dels textos i per mans també diverses. El primer a ésser afegit fou el *Compendiosus tractatus de arte predicandi* (ff. 51-61), escrit amb un tipus de lletra bàsicament gòtica bastarda, menuda, decantada vers la dreta o escrita de dreta a esquerra, dins caixa d'escriptura de 101 x 102 mm i 41 línies.

Encara seguí, copiat d'altra mà, el *Liber de ente simpliciter absoluto* de Ramon Llull (ff. 62-68); la lletra és humanística tardana, clara i recta, escrita dins caixa d'escriptura de 155 x 101 mm, amb 32 línies.

Finalment, en el darrer foli, escrita amb una lletra humanística encara més evolucionada, i ja clarament de la primera meitat del segle XVI, hom escriví la introducció d'un sermó en català sobre la Mare de Déu.

Resta un punt, abans només indicat: la introducció escrita pel compilador del volum en la segona meitat del segle XV, li assignava el número dinou. El fet que el tema, al qual era dedicat l'aplec, sigui la vida activa, sempre considerada una derivació i aplicació de consideracions més doctrinals i elevades, sembla indicar que els divuit volums anteriors devien formar com una summa de teologia teòrica i pràctica; és possible que la identificació d'algun altre volum permeti de dibuixar més bé el conjunt. De moment, basti l'haver assenyalat l'existència d'un bloc d'almenys dinou volums amb altres tants conjunts textuals temàtics de temes teològics. No cal dir com en seria d'interessant de poder saber qui era l'autor d'aquell conjunt, dotat, sens dubte, d'innegable empena. Podem dir d'ell, de moment, que era un lul·lista convençut, no sols pel fet d'haver integrat dins el seu aplec de l'actual *Ottob. lat. 396*, almenys dos textos de Ramon Llull i pel de seguir la doctrina estrictament lul·liana dels sis sentits i de l',*affatus*', sinó també pel d'haver col·locat en l'encapçalament dels altres copiats per ell, títols-invocació clarament lul·liana; n'és prova i mostra el que precedeix el tractat de Felip Ribot.

L'autor de la compilació tenia el propòsit de fer-nos saber els llibres de la temàtica de vida activa que posseïa, ultra els copiats en aquest volum; això és allò que dóna a entendre l'encapçalament del f. 1v: *Tabula secunda, que est librorum quos seorsum habeo, qui coaptari possunt prime tabule*; però com que, fora d'aquest títol, la pàgina ha restat en blanc, no podem conèixer aquella bibliografia

En el volum vinent d'ATCA, espero ocupar-me de l'altre volum d'aquell conjunt, l'actual *vat. lat. 9344*.

Roma, Tots Sants 1996